

Олена Лугіна

СУТНІСТЬ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Ідеї нової концепції дошкільного виховання віддзеркалюють прогресивні зміни в нашому суспільстві. В її основу покладені принципи демократизації, гуманізації, орієнтації на вияв і розвиток спільних можливостей дітей, в тому числі оптимізацію їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

У науково-педагогічній літературі неодноразово опрацьовувалися різні аспекти навчально-пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку (Н. Андрусич, О. Кононко, В. Лекторський, Л. Парамовнова, Н. Подд'яков та ін.). Дослідники характеризували особливості організованої самостійної діяльності дітей у дошкільному навчальному закладі, нові підходи до вивчення особливостей їхнього мислення, умови підвищення ефективності навчально-виховного процесу у дошкільному закладі освіти.

Мета статті – узагальнена характеристика (на основі аналізу наукових джерел) сутності розвитку навчально-пізнавальної діяльності дошкільника.

Перш ніж використовувати термін «навчально-пізнавальна діяльність», розглянемо ці два види діяльності (навчання і пізнання) окремо, оскільки, і навчальна діяльність і пізнавальна діяльність є невід'ємними у розвитку дитини.

Актуальною залишається проблема «дитина↔дорослий», оскільки вона відображає наукове розуміння пізнавального відношення суб'єкта як опосередкованого до інших суб'єктів [2, с. 306]. Дитина включається в «живий комунікативний зв'язок з іншими людьми, дорослими, які навчають його методам використання речей створених людиною, і цим самим формують культурні установки і норми, включаючи еталони пізнавальної діяльності» [2, с. 177]. На сучасному етапі при збагаченні знань про сам процес пізнання на різних вікових щаблях пізнавальної діяльності дошкільників повинна оцінюватися з точки зору сучасних позицій. Мова йде не про зниження ролі дорослого, а поштовх дитини на кожному етапі її розвитку до збагачення способів пізнання, а саме через мотивацію. У такому випадку прийняті в дошкільному вихованні способи навчання мають суттєво змінитися. Особливе значення надається індивідуальній і колективній, невеликими групами, пізнавальній діяльності дітей. Дорослий лише проявляє зацікавленість процесом, під час якого і передаються ті чи інші засоби пізнання. Саме тут дуже важливо не упустити мотиваційні аспекти, формувати готовність до пізнання, а не лише озброїти засобами. Реалізація цих принципів щодо розумового виховання дошкільників пов'язана з формуванням «загального творчого

ставлення до дійсності».

Визначення творчого процесу як якісного переходу від уже відомого до невідомого [3, с. 11] дозволяє говорити про тісний взаємозв'язок його з пізнавальною діяльністю. З одного боку, необхідною умовою творчості є пізнання. З іншого – пізнавальна діяльність уособлює творчий характер, тільки ступінь прояву творчості на тих чи інших етапах пізнання різна.

Н. Поддьяков, аналізуючи когнітивну сферу дитини, представляє її у вигляді динамічної моделі зворотних переходів від незрозумілого до зрозумілого, від стійкого до нестійкого, у результаті чого уявлення і поняття дитини набувають нової якості і досягається розумовий розвиток. Повноцінність мислення полягає в тому, що поява незрозумілого «обганяє» формування зрозумілого, при цьому активність дитини направлена на пошук можливостей зрівняти ці сторони когнітивної сфери, щоб незрозуміле стало зрозумілим, нестійке – стійким [4]. Закономірний творчий характер такого процесу проявляється також в індивідуальній неповторності когнітивної сфери, і у відсутності зразків, здатних регламентувати її. Ось чому важливим є формування загального підходу, що поєднує як мотиви, так і способи пізнання.

Те, що такий підхід може бути сформований у дошкільників, доводять наукові дані про здатність дитини виділяти головне в предметі, про можливість формувати у дітей «методологію» пізнавальної діяльності. У практиці дошкільного виховання ці факти враховуються і реалізуються в завданні формувати не систематизовані, а системні знання, рішення якого полягає у зміні змісту та методів дошкільної освіти. Загальним принципом вдосконалення принципу стала ідея ампліфікації дитячої діяльності. Це призвело, по-перше, до скорочення виучуваних тем, по-друге, до виділення в них визначального взаємозв'язку, який дає можливість почати ознайомлення з будь-яким явищем та його початкової структури. Змінилися методи навчання дошкільників. Широко використовуються, наприклад, моделювання, експеримент, конструювання за певних умов [3]. Проте основним завданням дошкільної освіти є пряма передача знань. При цьому недооцінюється вміння використовувати їх для вирішення проблем, що вимагає самостійного орієнтування в різних умовах. Засвоєння знань стає самоціллю, а не засобом, хоча саме їх системний характер може забезпечити безпосередній перехід до творчого використання.

Виникає завдання спеціального формування таких якостей навчально-пізнавальної діяльності, в яких поєднуються засоби і цілі. Формами опосередкування пізнавальної діяльності є сенсорні еталони та модельні образи. Від рівня оволодіння ними залежить успішність рішення інтелектуальних завдань, що дозволяють розглядати ці форми як загальні пізнавальні здібності, які розвиваються у дошкільному віці.

Діти здатні усвідомлювати загальні підходи до аналізу оточувального,

тобто, по-перше, розглядати предмети та явища в русі, зміні, по-друге, вивчати їх у взаємозв'язку з іншими, в системі яких вони функціонують. Такі загальні вміння називають способами пізнавальної діяльності, і вони є змістом початкових форм діалектичного мислення [3, с. 13].

Оволодіння засобами і способами пізнавальної діяльності дозволяє дитині творчо використовувати їх для розв'язку проблем, які виникають в процесі пізнавальної діяльності. Ця здатність актуалізується частіше та ефективніше, коли дитина вміє бачити та формулювати проблему, спрямовувати зусилля на її аналіз і на пошук шляхів вирішення проблеми.

Як протікає процес учіння, які стимули сприяють його активізації і як його можна спрямовувати – усі ці питання вже давно є предметом вивчення педагогіки. Щодо їх вирішення було запропоновано велику кількість теорій, переважна частина яких має дві спільні риси: індивідуальність й універсальність. Тобто, вони розглядають навчання як процес, що «відбувається в мозку особи», зважаючи на те, що цей процес є однаковим для всіх людей. Проте останнім часом усе більше інтересу викликають теорії, автори яких стверджують, що навчання є також соціальною діяльністю і в кожній дитини вона відбувається по-своєму [4].

Так, діти вчаться багатьом речам, яким їх не навчають. У перші чотири роки свого життя діти вчаться природним шляхом: вони знайомляться з чимось, тримають його в руках, маніпулюють, відчують, пробують, отримують зворотній зв'язок, чують заохочення, досліджують матеріали, навчаються в інших дітей, або у процесі спостереження. Діти чудово опановують ходьбу та вчаться говорити без спеціальних занять, бо в них є середовище, в якому це можливо.

Натомість, у навчанні діти великою мірою залежать від здібностей до навчання – здатності заново впорядковувати уявлення і пристосовувати поведінку, виходячи з особистого досвіду. Навчання – це також активний і циклічний процес, під час якого діти впорядковують світ, намагаються здобути знання про нього, знову обговорюють те, що вже відомо, заново організовують знання, що існують, і встановлюють інші, нові зв'язки.

Відтак, кожна нова методика навчання повинна враховувати відмінності між дітьми, адже навіть діти одних батьків відрізняються у ставленні до навчання. Необхідно враховувати той факт, що кожна дитина має свій власний набір талантів: у когось добре розвинене образне мислення, хтось переважно цікавиться мовами, а комусь подобається музика. Отож, педагог у своїй роботі, замість того, щоб все організовувати, має виходити з указаних відмінностей та створити такі умови для навчання, щоб задовольнити потреби кожної дитини. Зазначене зумовлене ще й тим, що примусити навчатися неможливо: хоч дитина й не може не вчитися, важливо навчатися тому, що необхідно для задоволення потреб розвитку (істинних потреб, а не нав'язаних). Тому не останнє значення має належним чином організоване навчальне середовище із широким вибором

можливостей для навчання [4].

Отже, і пізнавальна діяльність, і навчальна діяльність відбуваються паралельно: через навчання відбувається пізнання і навпаки, тому не можна розглядати ці два види діяльності відмежовано. Метою навчально-пізнавальної діяльності є засвоєння дітьми знань, умінь і навичок творчої діяльності (пошук нової інформації, оволодіння знаннями про природу, людину, суспільство тощо), необхідно її відповідно організувати.

Організована навчально-пізнавальна діяльність у дошкільному навчальному закладі – важливий складник освітнього процесу в усіх вікових групах. Її планують і проводять відповідно до програмових завдань з урахуванням умов розвивального предметного, природного, соціального середовища і потреб, інтересів, запитів, здібностей дітей. Організоване і кероване дорослим, а не пущене на самоплив навчання дошкільників дозволяє послідовно, у чіткій системі, формувати уявлення, елементарні знання та ставлення до світу природи, речей, людей, стосунків, емоцій і почуттів, власного «Я», а також життєво і соціально важливі вміння і навички. Включаючись у таку діяльність, діти переживають радість відкриттів, подив від нового, оволодівають способами пізнання, дій.

Організоване навчання дошкільників сприяє розвитку довільності психічних процесів і поведінки, адже діти поступово навчаються концентрувати увагу на предметі вивчення, свідомо виконувати установку педагога на сприймання, запам'ятовування та відтворення інформації, стримувати емоції й ситуативні бажання, контролювати й оцінювати будь-яку свою діяльність. Значним є і виховний потенціал навчання, який реалізується через добір змісту пізнання та ефективних методів, прийомів і засобів його подачі, способів взаємодії дітей між собою та з педагогом. Водночас через навчання оперувати знаннями й здобутими вміннями та навичками закладається основа ціннісних, моральних орієнтирів особистості дошкільника у світі природи, речей, мистецтва, гри, людей, їхніх стосунків, емоцій, станів, настроїв тощо.

Навчально-пізнавальну діяльність дошкільників не можна перетворювати на аналог шкільного поурочного навчання. Вона якісно відрізняється від класно-урочного навчання формами, методами та прийомами, засобами, стилем і рівнем взаємодії педагога з вихованцем, а не лише змістом, обсягом програмового матеріалу, рівнем вимог до дитини. Сукупність освітніх впливів у процесі цієї діяльності має підпорядковуватися передусім формуванням значущої для конкретної дитини мотивації пізнання і навчання, яка й спрямовуватиме пізнавальну активність дошкільника, стимулюватиме розвиток у нього пізнавальних інтересів і почуттів, потребу в самостійному пошуку нових знань, установленні закономірностей, зв'язків, продуктивному застосуванню результатів пізнання [1].

Організована навчально-пізнавальна діяльність у дошкільному закладі є цілеспрямованим двобічним процесом, в якому органічно поєднуються педагогічні впливи з активністю самих дітей у пізнанні світу. Оскільки організоване навчання дошкільників відбувається у процесі спільної діяльності педагога з дітьми, то ця діяльність потребує керівництва, спрямування з боку дорослого, а саме: визначення цілей, прогнозування очікуваних результатів, мотивації пізнання, вибору змісту й окреслення його обсягів, створення розвивального середовища, надання навчально-пізнавальній діяльності позитивно-емоційного характеру, регулювання процесу пізнання та спрямування його на досягнення позитивних результатів, оцінювання індивідуальних результатів дитини.

Організована навчально-пізнавальна діяльність у дошкільному закладі не обмежується самими заняттями як найвідомішою та популярною організаційною формою. Вона має здійснюватися також в інших формах роботи: гурткова (секційна, студійна) робота; індивідуальна робота; організовані дидактичні ігри; екскурсії, спостереження; елементарні досліди.

До залучення дітей до цих форм організованого навчання у розпорядку дитячої життєдіяльності в дошкільному закладі визначається зручний час з урахуванням, зокрема, таких чинників: вік дітей; їхня оптимальна та максимальна працездатність у певні проміжки часу; поєднання з іншими видами організованої, самостійної діяльності та побутовими процесами; розподіл загальних навантажень упродовж дня, тижня тощо [5].

Системність, послідовність, різнобічність та цілісність навчання забезпечується впровадженням у практику роботи дошкільних навчальних закладів різноманітних видів занять:

1. За змістовими напрямками освітньої роботи: а) фізичний розвиток (фізична культура, валеологічне виховання); б) пізнавальний розвиток (ознайомлення з навколишнім світом, природою, логіко-математичний розвиток); в) мовленнєвий розвиток (навчання елементів грамоти); г) художньо-естетичний розвиток (образотворча та музична діяльність).

2. За дидактичними цілями: а) заняття на повідомлення нової інформації, формування нових знань і умінь; б) заняття на закріплення знань і раніше набутих умінь, систематизацію накопиченого досвіду; в) змішані заняття (поєднання нових знань з уже набутими); г) підсумково-контрольні заняття.

3. За способами організації дітей: а) фронтальні (проводяться одночасно з усією групою дітей); б) підгрупові; в) індивідуально-підгрупові; г) індивідуальні.

4. За специфікою поєднання і використання методів, прийомів, засобів навчання [5]: а) комбіновані; б) ігрові та сюжетно-ігрові.

Таким чином, різноманітність видів занять дає практикам

можливість створювати безліч варіантів їх проведення як організованого навчання дошкільників. Такі сучасні заняття цілком відповідатимуть концептуальним засадам організації життєдіяльності дошкільників з метою цілісного й збалансованого розвитку, проголошеним Державною базовою програмою та ефективності навчальної та пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку. Відтак, постає необхідність виокремлення педагогічних умов організації ефективної навчально-пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова програма дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Мистецтво освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Кононко – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Лекторский В. А. Субъект. Объект. Познание / В. А. Лекторский. – М., 1980. – 420 с.
3. Повышение эффективности воспитательно-образовательной работы в дошкольных учреждениях / под. ред. Н. Н. Поддякова, Л. А. Парамоновой. – М., 1988. – 267 с.
4. Поддяков Н. Н. Новые подходы к исследованию мышления дошкольников / Н. Н. Поддяков // Вопросы психологии. – 1958. – № 2. – С. 34.
5. Про організовану і самостійну діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі // Дошкільне виховання / під ред. Н. Андрусич. – 2010. – № 10. – С. 42–47.